

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МІЖГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

*На основі аналізу сучасного стану молокопродуктового підкомплексу
обґрунтовується необхідність розвитку міжгосподарської кооперації*

Постановка проблеми. Однією з пріоритетних галузей агропромислового комплексу України є молокопродуктовий підкомплекс. Він є важливим джерелом наповнення внутрішнього ринку традиційними та інноваційними товарами, створення додаткових робочих місць, забезпечує сировиною, продукцією промисловість та населення, тобто є важливим потенціалом стійкого зростання економіки. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу можливе лише за умови ефективної взаємодії усіх його сфер. Головним чинником вирішення проблем, формування технічно досконалого, екологічно безпечного та високопродуктивного виробничого потенціалу є радикальне удосконалення взаємозв'язків між промисловістю, яка переробляє сільськогосподарську сировину (продукцію), і безпосередньо сільським господарством, як специфічною в усіх відношеннях галуззю економіки [1, с. 31]. На сучасному етапі не налагоджені цивілізовані партнерські раціональні зв'язки між різними сферами АПК. Їх відособлене функціонування в якості окремих суб'єктів ринкових економічних відносин, які зацікавлені в

підвищенні власної прибутковості, часто за рахунок інших галузей, на нашу думку, не сприяє ефективному функціонуванню молокопродуктового підкомплексу і зумовлює сучасну кризову ситуацію галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує, що дана проблема досліджується в працях багатьох вітчизняних вчених-економістів, а саме П.Т. Саблука, М.М. Ільчука, В.І. Бойко, В.М. Трегобчука, В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, В.В. Зіновчука, В.Я. Месель-Веселяка тощо [1, 5, 6, 7, 8, 9].

Виклад основного матеріалу. Молоко є природним повноцінним продуктом харчування людини. Молочний білок має високий і збалансований рівень незамінних амінокислот. Якщо в 1990 році споживання молока в Україні наближалось до рекомендованих норм і досягло 372,2 кг на одну особу, то надалі в результаті значного скорочення реальних доходів населення України суттєво зменшився рівень споживання молока та молочних продуктів, наприклад, у 2004 році порівняно з 1990 на 39,3 % (табл. 1). Це мало значний вплив на функціонування та структурні зміни молокопродуктового підкомплексу.

Таблиця 1. Фонд споживання молока та молочних продуктів

Показники	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Фонд споживання молока та молочних продуктів (тис. тонн)	12548,5	11767,8	10668,8	10713,2	10477,8	9788,8	9987,0	10859,0	10827,0	10725,0
Споживання молока та молочних продуктів (на одну особу за рік, кг)	243,6	230,5	210,9	213,6	210,9	199,1	205,2	225,3	226,4	226,0

Джерело: Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України / Державний комітет статистики України, 2004 – Київ – 2005 р.

Починаючи з 2000 року спостерігається зменшення поголів'я корів в усіх господарствах населення. У сільськогосподарських підприємствах скорочення поголів'я відбувалося

швидшими темпами, порівняно з господарствами населення. Але зростання середньорічного удою спричинило зростання виробництва молока в господарствах населення

на 22,16 % порівняно з 2000 роком, за рік темп приросту склав 2,48 %. Ці з показники в сільськогосподарських підприємствах мали від'ємний характер і склали відповідно – (-26,95 %; -5,48 %).

Зменшення поголів'я корів, обсягів державних закупівель сирого молока (з 1991

по 1996 р.р.), реальних доходів населення зумовили зниження виробництва молока в усіх категоріях господарств. Починаючи з 1990 року цей спад у 2004 році досягнув 43,74 %. В цей період відбуваються значні зміни у структурі категорій господарств, що займаються виробництвом молока.

Таблиця 2. Питома вага категорій господарств у виробництві молока

(у відсотках до загального обсягу)

Категорії господарств	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Сільськогосподарські підприємства	76,0	54,7	29,0	27,0	24,5	19,6	18,4
Господарства населення	24,0	45,3	71,0	73,0	75,5	80,4	81,6

Джерело: Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій за 2004 рік. Частина I. – К.: Департамент стратегії розвитку аграрної економіки, – 2005.

Якщо у 1990 році виробництвом сирого молока займалися 76 % сільськогосподарських підприємств і лише 24 % господарств населення, то вже у 2004 році спостерігалася протилежна картина, тобто 18,4 % молока виробляли сільськогосподарські підприємства та 81,6 % господарства населення (табл. 2.). При цьому, сьогодні первинне виробництво молока здійснюється при застосуванні застарілих

технологій, неефективному використанні виробничих ресурсів та потенційних можливостей господарств.

Це знайшло відображення в падінні рівня рентабельності молока та молочної продукції (див. рис.1). Якщо у 1990 році виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах було високорентабельним (32,2 %), то у 2004 році рентабельність становила 0,4 %.

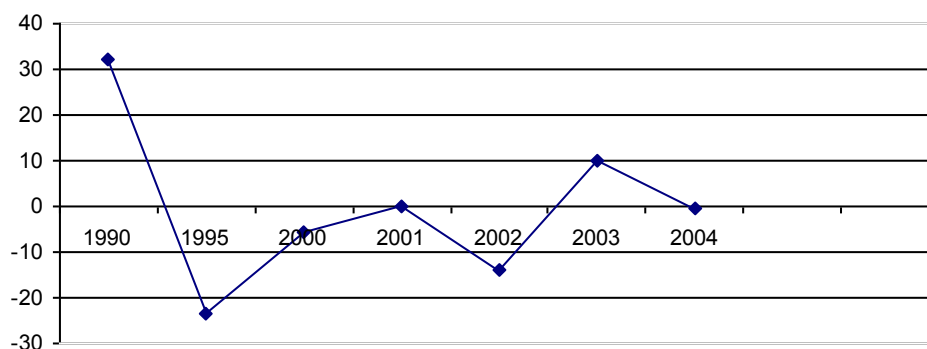

Рис. 1. Рентабельність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах

Найбільшу частку (82,1 %) своєї продукції сільськогосподарські підприємства реалізовували переробним підприємствам, на ринку – 4,7 % продукції, населенню в рахунок оплати праці – 2,2 %, споживчій кооперації було реалізовано лише 0,001 %.

Негативна картина характерна не тільки для первинного виробництва сирого молока, а проектується і на переробну промисловість. Темпи зниження обсягів виробництва молочної промисловості у 2002 році порівняно з 2001 р. склали 1,9 %. Хоча вже в наступному році ситуація покращилася і почався приріст, який досягнув 13,5 %

порівняно з 2002 роком та 20,7 % у 2004 році. Незважаючи на позитивні тенденції щодо приросту обсягів виробництва молока, ці результати не дозволили подолати загальну неефективність виробництва і чистий збиток молочної промисловості у 2003 році склав 51,1 млн.грн., а у 2004 році – 99,0 млн. грн. Частка збиткових підприємств молочної промисловості за 2004 рік складала 42,5 %. Рівень рентабельності операційної діяльності молочної промисловості знизився з 1,4 % в 2001 році до 0,6 % у 2004 році. Причому приватні підприємства працювали з рентабельністю 0,6 %, державні

підприємства – зі збитковістю 90,3 %, а комунальний сектор мав збитки 13 % [4].

Вирішенням вищезгаданих проблем молокопродуктового підкомплексу може бути розвиток міжгосподарської кооперації в цій галузі.

Збільшення виробництва молока сільськогосподарськими товаровиробниками дозволить підвищити завантаження сировиною молокопереробних підприємств. Насамперед необхідно покращити систему заготівель молока, так як на сьогодні спостерігається її погана організація перш за все на рівні заготівлі молокосировини. Оскільки значна частка молока виробляється господарствами населення, їм необхідно налагоджувати стабільні контрактні взаємозв'язки з молокопереробними підприємствами. Існуюча договірна форма взаємовідносин між учасниками не виправдовує себе, оскільки зумовлює зростання заборгованості переробних підприємств перед виробниками сировини [5]. Особливо важливим питанням є зменшення впливу посередницьких структур. Вони користуються слабким фінансовим становищем розрізаних сільсько-господарських товаровиробників та вигідною для них ринковою ситуацією, диктують свої умови, отримуючи значну частку доходів та негативно впливаючи на ціну молочної продукції. Це призводить до зменшення обсягів та зниження якості продукції, зменшення завантаження потужностей переробних підприємств, зростання собівартості та зменшення ефективності виробництва молочної продукції.

В умовах ринкової економіки міжгалузеві відносини повинні враховувати розвиток процесів оптимізації, концентрації і кооперації агропромислового виробництва. Головним економічним змістом міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції є вищий рівень виробничого потенціалу, поглиблення спеціалізації, створення умов для формування ринкових відносин, підвищення матеріального добробуту працівників [6].

Сільськогосподарські кооперативи у розвинутих країнах світу є поширеним ефективним засобом залучення товаровиробників до великомасштабного

агробізнесу, який надає їм можливість отримувати прибуток не лише від сільського господарства, але й від інших стадій подальшого руху створеної ними продукції, використовувати професійний менеджмент, володіти певною ринковою владою, забезпечувати належну конкуренто-спроможність в агресивному ринковому середовищі. Фактично кооперація є формою економічного захисту сільськогосподарських товаровиробників за умов ринкової економічної системи та її важливим незамінним елементом [7]. Молокопродуктовий підкомплекс є тією галуззю, яка в усьому світі характеризується високою ступінню розвитку кооперації. Так в США в 1994 році питома вага кооперативів охоплювала 86 % виробництва молока, а в Канаді у 1996 році – 59 %.

Основним елементом, первинною ланкою коопераційного процесу, на нашу думку, являється селянське (сімейне) господарство, оскільки поєднує в одній особі власника засобів виробництва і робітника. Укрупнення та ускладнення організаційної форми зумовлює розмежування цих якостей.

Методологічною основою міжгосподарської кооперації є тісний зв'язок підприємств різних організаційно-правових форм, який забезпечує нерозривний технологічний цикл та прямий вплив на кінцевий результат.

В організаційному аспекті розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні може розглядатися на трьох рівнях: первинному (виробничому); первинних кооперативних підприємств вертикального типу інтеграції; об'єднань кооперативів [8]. Первинний рівень характеризується добровільністю, заснований на взаємодопомозі, довір'ї та не потребує юридичного оформлення у вигляді укладання договорів, реєстрації такої кооперації. Первинна кооперація базується на горизонтальній інтеграції сільськогосподарських товаровиробників.

Другий рівень кооперацій характерний для реформованих колективних господарств, для яких кооперація є оптимальною можливістю ефективного функціонування шляхом поєднання переваг велико-

масштабного виробництва та приватизованого сільського господарства.

Для одержання статусу сільськогосподарського кооперативу таким підприємствам повинні бути притаманні наступні риси [8]:

– кожний член організації одночасно має бути їх власником;

– член організації має робити внесок у виробництво своєю працею, майном та інвестиціями, а також брати на себе відповідальність за збитки, мати право на одержання частини прибутку;

– члени кооперативу мають право обирати правління з числа членів-власників підприємства. Правління наймає за контрактом директора (керуючого), який не повинен бути членом-власником підприємства;

– виробниче підприємство має розраховуватися за ринковими цінами зі своїми партнерами, включаючи виробничі та обслуговуючі підрозділи реформованого господарства. Це гарантуватиме свободу вибору каналів реалізації, постачальників і участі в різних об'єднаннях за економічними інтересами, в тому числі кооперативних вертикальної форми інтеграції;

– виробниче підприємство повинне в основному орієнтуватися на використання фінансових коштів своїх членів, власних або позичених, і стимулювати капіталовкладення.

Третій рівень кооперації характеризується тим, що кооперація відбувається на основі інтеграційних процесів вертикального типу. Її члени не приймають участі у безпосередньому сільськогосподарському виробництві, а являються членами обслуговуючих кооперативів, які мають ринкове спрямування та спеціалізуються у збутовій, постачальницькій або сервісній діяльності.

Міжгосподарська кооперація формується шляхом добровільного кооперування фінансових, матеріальних та трудових ресурсів для спільного здійснення концентрації та спеціалізації виробництва продукції, її переробки. Міжгосподарське об'єднання являється власністю його засновників у відповідності до дольової участі кожного [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток саме міжгосподарської

кооперації в аграрній сфері та молокопродуктовому підкомплексі зокрема на сучасному етапі повинен бути домінуючим напрямом в загальній концепції сучасної моделі кооперації. Специфіка єдиного технологічного циклу агропромислового виробництва зумовлює необхідність створення системи взаємопов'язаних сільськогосподарських кооперативів.

Як форма господарювання, кооперація спроможна органічно поєднати особисті, колективні та суспільні інтереси і ефективно функціонувати в умовах ринкової економіки, відповідаючи усім вимогам сучасного ефективного господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відп. ред. Академік УААН В.М.Трегобчук, – К.: ІЕ НАН України, 2003. – 259 с.

2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України / Державний комітет статистики України, 2004 – Київ – 2005 р.

3. Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій за 2004 рік. Частина I. – К.: Департамент стратегії розвитку аграрної економіки, - 2005

4. Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій за 2004 рік. Частина III. – К.: Департамент стратегії розвитку аграрної економіки, - 2005

5. *Захарченко В.И.* Тенденции развития пищевой промышленности Украины // Молочная промышленность. – 2001. – № 7. – с. 23-25.

6. *Льчук М.М.* Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України, К.: Ніч лава, 2004. 312 с.

7. *Зіновчук*

8. *Нечипоренко О.М.* Формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005 – 172 с.

9. *Незру-Водэ А.С.* Межхозяйственная кооперация: опыт и проблемы. – М.: Колос, 1975.

ПАНЕВНИК Т.М. – здобувач Навчально-наукового інституту бізнесу